

I. Specifika francouzské filozofie/francouzské instituce.

1. Tradice

Podle některých autorů je nutné brát v úvahu starší francouzskou tradici a počátky současné francouzské filozofie hledat už v 17. století v pracích Reného Descarta. Především se jedná o otázku vztahu mysli a těla, založení jistoty znalostí a obecně problém subjektivity, který se objevuje u mnoha francouzských filozofů 20. století. Tuto návaznost na tradici můžeme však brát jako něco, co je společné širšímu celku filozofických úvah v evropském kontextu. Omezení na francouzský prostor je příkladem přílišného zjednodušení. Descartovy práce stojí na počátku moderní filozofie a jejich reflexe se netýká pouze francouzské oblasti.

2. Tématická shoda

Dalším možným přístupem při hledání specifík současné francouzské filozofie je určení tématických shod mezi jednotlivými mysliteli, kteří jsou často kladeni do protikladu k představitelům analytické filozofie angloamerické provenience. Jedná se tedy o jakési vytvoření dvou táborů: na jednu stranu můžeme řadit myslitele kontinentální (především francouzské) a na druhou angloamerickou analytickou filozofii. Tento protiklad získal rozměr karikatury v tzv. Sokalově aféře. Připomínám, že newyorský fyzik Alan Sokal sepsal článek, ve kterém použil různá, z větší části nesmyslná tvrzení po vzoru filozofických textů, které jej iritovaly. Tento článek poté publikoval ve filozofickém časopise *Social Texts* a rozpoutal tak diskuzi o (ne)smysluplnosti některých filozofických textů, především soudobých francouzských filozofů.

I toto členění je jistě zavádějící, vzhledem k faktu, že opomíjí francouzskou tradici filozofie vědy, která se vymyká běžným charakteristikám kontinentální filozofie. Dále je nutné uvědomit si, že i na půdě Francie se můžeme setkat s analytickým přístupem. Zde mohu uvést například Jacquesa Bouveresse, který získal v roce 1995 na Collège de France katedru filozofie jazyka, zřízenou speciálně pro jeho analyticky orientovaný výzkum.

3. Společenský rozměr filozofie

Postavení filozofie ve francouzské společnosti je skutečně specifické. Například Vincent Descombes (*Stejně a jiné*) charakterizuje současnou francouzskou filozofii jako všechny různé způsoby filozofování, jež jsou v dnešní Francii živé a které veřejnost chápe jako filozofické rozpravy. Filozofie je propojena s jistým ohlasem v nejširší veřejnosti, což je například pro české prostředí těžko představitelné. Při studiu role filozofie ve francouzské společnosti si můžeme všimnout úzkého sepjetí s postavením literárního a politického diskurzu. Jak uvidíme na příkladech některých francouzským myslitelů – a zde mám samozřejmě na mysli v první řadě Jeana-Paula Sarta – filozoficky zaměřená tvorba nevyklučuje literární ambice autorů a jejich dlouhodobou politickou angažovanost.

Jak se dále zmíním, tento zájem nejširší veřejnosti můžeme spojovat i s tím, že absolventi francouzského gymnázia mají za sebou rok poměrně důkladné filozofické průpravy. Výuka filozofie byla chápána jako sekulární humanistické nahrazení výuky náboženství a jako nezanedbatelný prostředek při výchově občanů. Vzhledem k těmto faktům nás nemůže překvapit, že francouzská veřejnost je obecně připravenější na filozofické disputace a jejich nuance.

4. Instituce

Plynule můžeme přejít k dalšímu způsobu, jak charakterizovat specifika francouzské filozofie – k francouzským institucím. Domnívám se, že tento přístup nám pomůže pochopit předcházející snahy o vysvětlení specifík francouzského prostředí. Právě prostřednictvím institucí dochází k rozvíjení filozofické tradice, určení dílčích témat výzkumu i k formování

vztahu filozofie a francouzské společnosti. Při studiu problémů řešených francouzskými mysliteli 20. století nám často pomůže, když si uvědomíme jejich zakotvení ve francouzském systému institucí.

Jakým způsobem ve Francii probíhá výuka filozofie? Kde se odvíjí filozofický výzkum? Která výzkumná centra jsou pro francouzskou akademickou filozofii zásadní?

Instituce

Při studiu francouzských institucí nás zarazí jejich silná centralizace. Pro francouzskou filozofii 19. a 20. století je charakteristické výsadní postavení Paříže a pařížského akademického života. Až donedávna bylo pro úspěšné zahájení akademické kariéry nutné absolvovat větší část studia v Paříži. Filozofové, kteří toto curriculum neabsolvovali (např. Paul Ricoeur) měli mnohem obtížnější vstup do akademického prostředí.

Dále je nutné uvědomit si, že nejdůležitější instituce jsou určeny výhradně pro složitě vybranou malou skupinu studentů či vědců. Tito studují či pracují ve skupinách, kde navazují kontakty (sympatie i averze), které je mohou ovlivňovat v dalším filozofickém výzkumu. Zde mohu například uvést studenty filozofie na ENS z ročníku 1924. Celý ročník humanitních studií měl celkem 29 studentů - mezi nimi Aron, Canguilhem, Lagache, Nizan, Sartre - kteří společně absolvovali požadované pensum výuky a často pak ve vlastní práci vycházeli z obdobných pozic.

Přehled francouzských institucí zahájíme stručným představením způsobu výuky filozofie na všeobecných středních školách - výuka je povinná pro všechny studenty posledního ročníku (**classe de philosophie**) od roku 1863. Na rozdíl od (u nás) převládajícího způsobu výuky filozofie pouze jako dějin filozofického myšlení, je francouzská výuka zaměřena na analýzu textů a systematický přístup k filozofickým problémům. Průběžné hodnocení i centralizovaná maturitní zkouška pak spočívají v testování důkladné přípravy studentů a jejich schopnosti ústně i písemně analyzovat aspekty předem zadaných témat a autorů. Zde bych připomněla slova Václava Černého, který absolvoval poslední rok gymnázia v Dijonu a své zkušenosti s francouzskou *classe de philosophie* shrnul ve svých *Pamětech*: „Profesor Sauvage samostatně vykládal ve volném rytmu sokratické úvahy, takže bylo rychlému peru možné zachytit jeho úplný text. Vedle toho existovala povinná soukromá četba z filozofie, ze které se odevzdávaly výtahy: totiž z klasických děl národní filozofie, Descartesova *Discours de la méthode*, Comtova *Cours de philosophie positive*, Clauda Bernarda *Introduction à la méthode expérimentale*, ale i z Leibnizovy *Monadologie* a *Logiky J. Stuarta Milla*. /.../ Z filozofie se ústně nezkoušelo, psaly se z ní čtrnáctidenně domácí kompoziční úvahy a každý trimestr jedna čtyřhodinová školní. Měly zároveň osvědčit znalost probrané látky a individuálně samostatnou schopnost filozofického úsudku, to byl alespoň požadavek. Profesor Sauvage dával pokaždé na vybranou až čtyři témata a nemohu si odepřít, abych uvedl alespoň jeden poskytnutý výběr, je z 21. března 1924: 1. Vysvětlete Bergsonův výrok (*Mat. et mém.*) „Vjem od počátku nedělí pouhý rozdíl stupně, ale rozdíl povahy, vjem je mimo moje tělo, počitek v mém těle.“ 2. Vysvětlete a otřeste výrokem Tainovým (*De l'Intel.*) „Místo, abychom halucinaci prohlašovali za falešný vnější vjem, musíme tvrdit, že vnější vjem je pravdivá halucinace.“ 3. Musíme, a v jakém smyslu, tvrdit svobodu vůle, abychom mohli mluvit o odpovědnosti?“ (*Paměti I*, str. 42-43) I když Václav Černý charakterizuje výuku filozofie ve 20. letech minulého století, styl výuky a zkoušení přetrval do současnosti. Vzhledem ke způsobu výuky nás rovněž nepřekvapí fakt, že mnozí francouzští filozofové začínali svou kariéru výukou filozofie na středních školách (např. Alain, Bergson, Merleau-Ponty).

Pro francouzskou akademickou filozofii v 19. i 20. století jsou zásadní následující tři instituce: Sorbonna, Grandes Ecoles a Collège de France. Nejstarší z těchto institucí je pařížská univerzita – **Sorbonna** - oficiálně uznaná králem Filipem Augustem v roce 1200.

V roce 1257 kaplan a zpovědník Ludvíka IX. Robert de Sorbon zakládá kolegium pro chudé studenty teologie, na konci 13. století již známo jako La Sorbonne a od 15. století se používá jako název pro celou univerzitu. Univerzita měla původně čtyři fakulty, nejdůležitější byla fakulta teologická jako centrum vzdělávací i politické moci - vzhledem k tomu, že měla právo cenzury ve jménu krále a papeže. Reputace Sorbonny se zhoršila v 16. a 17. století z důvodu konzervativního postoje teologické fakulty. Tato situace vedla v roce 1530 k vytvoření nové instituce, ze které se později stala Collège de France. Sorbonna nicméně udržela své centrální postavení až do Francouzské revoluce, kdy byla zavřena od roku 1793 do 1806. Napoleon ji znovuotevřel jako sekulární instituci, byly přidány dvě další fakulty – humanitní (filozofická) a přírodovědecká, přičemž humanitní fakulta byla zaměřena především na přípravu učitelů. V roce 1885 byla zrušena teologická fakulta (studium náboženství se přesunulo na EPHE, viz níže), v letech 1968-1971 došlo k významné reorganizaci a decentralizaci Sorbonny. Pět fakult původní univerzity bylo rozděleno do 13 kampusů pařížské univerzity. Tyto dílčí univerzity mají své vlastní filozofické fakulty – pro filozofický výzkum jsou po roce 1968 důležité zejména tyto univerzity: Paris I Panthéon-Sorbonne, Paris IV, Paris X Nanterre (založena v roce 1964 z důvodu rozšíření Filozofické fakulty na Sorbonně, zde začaly nepokoje v roce 1968), Paris VIII Vincennes (experimentální kampus pro interdisciplinární výzkum).

Další významnou institucí je **Collège de France** (původně Collège Royal, poté do roku 1870 Collège Imperial) založená roku 1530 Františkem I. Collège byla původně zaměřena na výuku hebrejštiny, řečtiny a matematiky. Důležitý je fakt, že instituce od svého založení pořádá bezplatně přednášky pro širokou veřejnost. Collège nevydává žádné diplomy a neprobíhají zde zkoušky. Zdejší vyučující nevedou žádné dizertační práce – s tím souvisí problém jejich dalšího vlivu v akademickém světě, pokud současně nepůsobí na některém univerzitním pracovišti a nemají tak přímé žáky a následovníky. Collège většinou poskytuje dvě katedry filozofie, upravované podle specializace jednotlivých filozofů (viz J. Bouveresse).

Další instituce – **ENS (Ecole normale supérieure)** – tvoří součást systému tzv. Grandes Ecoles. Zatímco na ostatní vysoké školy ve Francii není proces přijetí náročný, před přijímacími zkouškami na Grandes écoles je nutné absolvovat dvouletý přípravný kurz organizovaný středními školami. Na školy se pak dostane jen malá skupina těch nejlepších vybraných z celé Francie, kteří se stávají státními zaměstnanci a pobírají plat již během studia. Humanitně zaměřená Grande école – ENS (rue d'Ulm) - byla založena v roce 1794. Do poloviny 20. století bylo absolvování ENS podmínkou akademického úspěchu. ENS sama nevydává vysokoškolské diplomy, studenti ENS (tzv. normaliens) se mohou zúčastnit kurzů a získat diplom na jiných pařížských univerzitách. Následující počty studentů humanitních oborů ukazují, jak elitní záležitostí je studium na této škole: v roce 1900 (23), 1958 (38), 1999 (100). V současnosti má ENS čtyři pobočky: ENS rue d'Ulm, ENS Fontenay-St-Cloud, ENS Cachan, ENS Lyon. Dodnes zůstává hlavním úkolem ENS výchova budoucích učitelů a profesorů, absolventi se mohou chlubit titulem ancien élève de l'ENS a tvoří intelektuální elitu Francie.

Další instituce, které jsou důležité pro francouzské filozofické prostředí, uvedu jen stručně. Mnoho francouzských filozofů je spojováno s **Ecole Pratique des Hautes Etudes (EPHE)**. Tato instituce byla založena roku 1868 jako experimentální výzkumné pracoviště. Důležitá byla pátá sekce určená pro studium náboženství a šestá sekce věnovaná humanitním vědám. Šestá sekce byla přejmenována v roce 1975 na **Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS)**, škola může vystavovat doktorské diplomy a věnuje se interdisciplinárnímu výzkumu. Narozdíl od Sorbonny a ENS je otevřená i méně akademickým intelektuálům (přednášel zde např. i Milan Kundera).

Dále je třeba zmínit Collège International de Philosophie, pracoviště založené roku 1983 (Derrida, Faye, Lecourt). Jedná je o státem podporovanou instituci mimo univerzitní rámec.

Vstup na přednášky je volný pro širokou veřejnost, pracoviště se věnuje interdisciplinárnímu výzkumu. Pro porozumění francouzskému prostředí ještě připomínám **Institut de France**, jenž vznikl v roce 1795 sloučením pěti učených společností, které byly za revoluce zrušeny. Nejznámější a nejprestižnější z nich je Académie française (1635) tvořená sborem 40 „Nesmrtelných“, mezi tyto vyvolené intelektuály ve 20. století patřili i mnozí filozofové např. Bergson a Serres.

Doporučená literatura:

- V. Descombes, *Stejně a jiné*, Praha 1995

- Sokalova aféra:

<http://www.phil.muni.cz/fil/ruzne/sokal.html>

- Program přednášek z filozofie na Collège de France:

http://www.college-de-france.fr/default/EN/all/sci_phi/index.html